

# Graven onder de zijlijn

Archeologisch proefonderzoek

op de locatie VV IJsselstreek, gemeente Deventer



Interne Rapportage Archeologie Deventer, project 311

Datum: 2 april 2007

Auteur: Ivo Hermsen



Archeologie Deventer / Gemeente Deventer

## **Inhoud**

|     |   |   |
|-----|---|---|
| 1   | Inleiding   | # |
| 2   | Samenvatting  | # |
| 3   | Administratieve gegevens onderzoek                        | # |
| 4   | Begrenzing onderzoeksgebied                               | # |
| 5   | Voorafgaande archeologische bureaustudie en booronderzoek | # |
| 6   | Onderzoeksstrategie en werkwijze proefonderzoek           | # |
| 7   | De resultaten van het proefonderzoek                      | # |
| 7.1 | Bodemkundige situatie                                     | # |
| 7.2 | Grondsporen en vondsten                                   | # |
| 7.3 | Obstakels in de bodem                                     | # |
| 8   | Evaluatie en conclusie                                    | # |
| 9   | Literatuur  | # |

## **1 Inleiding**

Van 12 februari tot en met 22 februari 2007 is in opdracht van het Team GIB van de Gemeente Deventer, in de persoon van dhr. D. Laing, gedurende negen dagen archeologisch proefonderzoek uitgevoerd op de locatie van het voormalige voetbalveld van de VV IJsselstreek. Dit onderzoek is uitgevoerd door Archeologie Deventer, onderdeel van het Expertisecentrum van de Gemeente Deventer, onder verantwoordelijkheid van de projectleider archeologie, drs. B. Vermeulen. De dagelijkse en wetenschappelijke leiding over het onderzoek berustte bij drs. I. Hermsen. Doel van dit proefonderzoek was te komen tot een archeologische waardestelling van het terrein, dat in de toekomst bebouwd zal worden. De aard, de conditie en de ruimtelijke spreiding van archeologische sporen en vondsten in de ondergrond van het terrein moest worden bepaald, om op grond hiervan een aanbeveling te kunnen geven met betrekking tot het eventueel uitvoeren van definitief archeologisch onderzoek dan wel het terrein vrij te geven voor bebouwing zonder vervolgonderzoek.

## 2 Samenvatting

Uit het proefonderzoek is gebleken dat overeenkomstig de middelhoge verwachtingswaarde in de ondergrond van het terrein een geringe hoeveelheid archeologische resten uit de prehistorie, de late middeleeuwen en de Nieuwe Tijd aanwezig is. Vooral de activiteit van mollen in en onder de akkergrond uit de periode ná de middeleeuwen heeft er voor gezorgd dat in de ondergrond nauwelijks intacte grondsporen uit de bronstijd en ijzertijd bewaard zijn gebleven. Alleen de onderkanten van de diepst ingegraven prehistorische grondsporen zijn nog aan te treffen, zoals blijkt uit het opgegraven spoor van een voorraadkuil uit de midden bronstijd (omstreeks 1500-1200 voor Christus). Scherven aardewerk duiden erop dat in de omgeving van het terrein mogelijk een boerenerf uit de volle middeleeuwen (10<sup>de</sup>-12<sup>de</sup> eeuw na Christus) heeft gelegen. Uit de late middeleeuwen (13<sup>de</sup>-14<sup>de</sup> eeuw) dateert een greppel die aan de zuidkant het terrein binnenkomt, ongeveer halverwege het terrein bijna haaks richting oosten ombuigt en aan de oostkant van het terrein in een rechte lijn verder loopt. Hoewel deze greppel dateert uit dezelfde periode als de landweer tussen het Borgelerhek en Colmschate die hier ergens moet hebben gelegen, suggereert de knik in de greppel, het ontbreken van aanwijzingen voor het bestaan van een tweede greppel, palen of een wal erlangs en de geringe breedte en diepte ervan dat dit grondspoor niet het restant van een landweer betreft. Eerder gaat het om een afwaterings- of perceleringsgreppel rondom een akker die in de late middeleeuwen aan de stadskant van de landweer heeft gelegen. Behalve een paar paalsporen langs een laag gelegen gedeelte van de laat-middeleeuwse greppel, zijn geen andere sporen uit de middeleeuwen aangetroffen en te verwachten op het terrein. Pas in de tweede helft van de 17<sup>de</sup> en eerste helft van de 18<sup>de</sup> eeuw is op deze plaats door het opbrengen van plaggenmest een esdek ontstaan. In deze periode liep over het uiterste westelijke deel van het terrein een noordoost-zuidwest georiënteerde sloot, die samenvalt met de westelijke grens van een grootschalig akkergebied dat is aangegeven op de Hottingerkaart uit het laatste kwart van de 18<sup>de</sup> eeuw. In de loop van de 18<sup>de</sup> eeuw is het esdek grotendeels afgeschoven en geëgaliseerd, om plaats te maken voor een akker die tot ver in de 19<sup>de</sup> eeuw met 'stadsdrek' werd bemest. In de eerste helft van de 20<sup>ste</sup> eeuw werd op het grootste gedeelte van het terrein achter de Oude Handelsschool een grasveld aangelegd, dat later als voetbalveld in gebruik werd genomen.

Door de uitvoering van het proefonderzoek zijn de bodemopbouw en de beperkte hoeveelheid archeologische grondsporen onder het voormalige voetbalveld van de VV IJsselstreek uitgebreid gedocumenteerd. De kleine sporendichtheid en de slechte conserveringsomstandigheden voor grondsporen uit de prehistorie geven géén aanleiding om op dit terrein nader archeologisch onderzoek uit te voeren.

### **3 Administratieve gegevens onderzoek**

|                                  |                                     |
|----------------------------------|-------------------------------------|
| Gemeente en plaats:              | Deventer                            |
| Toponiem:                        | VV IJsselstreek                     |
| Projectnr. Archeologie Deventer: | 311                                 |
| Onderzoekscode:                  | VVIJ                                |
| CIS-code:                        | 21203                               |
| Kaartblad:                       | 33E                                 |
| Centrum-coördinaten:             | 208.179 / 475.324                   |
| Supervisie:                      | B. Vermeulen, M. Bartels            |
| Dagelijkse leiding:              | I. Hermsen                          |
| Veldtechniek en administratie:   | L. Scheffer, W. Spoelder            |
| Assistentie in het veld:         | M. Hattinga Verschure, J. Wesselink |
| Meetwerk Total Station:          | M. van der Wees, E. Mittendorff     |
| Vondstverwerking:                | P. Nap, F. Borgonje, J. Osmani      |

#### **4 Begrenzing onderzoeksgebied**

Het onderzoeksgebied bestrijkt het voormalige sportterrein van de VV IJsselstreek. Dit terrein ligt tussen H.G. Gooszenstraat in het noordoosten, de percelen Van Calcarstraat 1-29 in het zuidoosten, het terrein van de Oude Handelsschool en Studio Perfect aan de Ceintuurbaan in het zuidwesten en de percelen Hoge Hondstraat 106-128 in het noordwesten. Dit gebied is ruim 1 ha groot. Op het moment van onderzoek waren de kantine van de voetbalvereniging langs de zuidwestrand van het terrein en een gebouwtje in de noordhoek reeds gesloopt.

Het gehele terrein bestond uit een grasveld.

## 5 Voorafgaande archeologische bureaustudie en booronderzoek

In 2006 is door Arcadis een bureaustudie en een karterend booronderzoek uitgevoerd om een archeologisch verwachtingsmodel voor het voormalige terrein van de VV IJsselstreek op te kunnen stellen, de intactheid van het bodemprofiel te bepalen en archeologische vindplaatsen op te sporen. Daartoe zijn gelijkelijk verdeeld over het voormalige sportterrein zes boringen verricht met een Edelman-grondboor met een diameter 10 cm.<sup>1</sup>

Uit het door Arcadis uitgevoerde bureauonderzoek bleek dat op basis van de nabijheid van enkele vindplaatsen uit de prehistorie (binnen een straal van 1 km rondom de locatie), op het terrein eventueel nederzettingsresten uit de periode vóór de middeleeuwen, in het bijzonder het laat-neolithicum, de bronstijd en/of de ijzertijd, verwacht mogen worden. Tijdens het booronderzoek werden hiervan geen concrete overblijfselen aangetroffen.

Op de archeologische verwachtingskaart van Archeologie Deventer is aangegeven dat over het terrein een deel van de 13<sup>de</sup>/14<sup>de</sup>-eeuwse landweer tussen Borgelerhek en Colmschate kan hebben gelopen. Deze noordwest-zuidoost georiënteerde landweer had tot doel de akker- en weilanden van Deventer te beschermen en vormde de buitenste ring van de stadsverdediging. Over het karakter van de landweer op deze plaats is niets concreets bekend. Deze kan hebben bestaan uit een systeem van één of meerdere grachten en een wal met palissade of hagen.<sup>2</sup> Verder heeft minder dan 100 m westelijk van het terrein vermoedelijk een belegeringskamp uit de Tachtigjarige Oorlog gelegen, waarvan resten bewaard kunnen zijn. De locaties van landweren en kleine belegeringskampjes zijn middels boringen met een wijd boorgrid moeilijk op te sporen. Zodoende was onderzoek door middel van proefsleuven noodzakelijk om zekerheid te krijgen over de aanwezigheid van archeologische overblijfselen in de ondergrond van dit terrein, dat op de archeologische waardenkaart van Archeologie Deventer een middelhoge verwachtingswaarde bezit.

Op de historische kaart van 1832 is het onderzoeksgebied onbebouwd en maakt deel uit van een groter gebied dat staat aangeduid als de Schoutenenk. Deze enk-naam duidt erop dat dit gebied in het verleden –zoals in andere gebieden in de omgeving mogelijk vanaf de late middeleeuwen– langdurig als gemeenschappelijk akkerland in gebruik is geweest.

---

<sup>1</sup> Akkerman & Brouwer, 2006.

<sup>2</sup> Vermeulen, 2002.



## 6 Onderzoeksstrategie en werkwijze proefonderzoek

Om inzicht te krijgen in de bodemopbouw en archeologische waarden zijn met behulp van een hydraulische graafmachine verspreid over het terrein in totaal acht proefsleuven en enkele kleine uitbreidingen daarlangs aangelegd met een totaaloppervlak van ruim 1000 m<sup>2</sup>.

De meest noordelijke proefsleuf 1 (lengte: 110 m) lag op 8 m afstand parallel aan het noordoost-zuidwest georiënteerde hek langs de noordelijke grenslijn van het voormalige voetbalveld. Proefsleuf 2 (lengte: 107 m) lag 20 m zuidoostelijk hiervan. Sleuf 3 (lengte: 68 m) en sleuf 4 (lengte: 100 m) zijn op 100 m respectievelijk 80 m zuidoostelijk van en parallel aan proefsleuf 1 aangelegd. De proefsleuven 5 en 6 (lengte: 36 m respectievelijk 28 m) lagen op dezelfde regelmatige tussenafstand van 20 m op het westelijke en oostelijke deel van het terrein tussen proefsleuf 2 en 4 in. Tussen proefsleuf 5 en 6 is conform de gemaakte afspraak midden op het terrein een vlak van 40 bij 40 m vrijgehouden als landingsplaats voor de traumahelicopter van het Deventer Ziekenhuis. Alle hiervoor genoemde proefsleuven hadden een breedte van 2 m. Om het verloop van een laat-middeleeuwse greppel te volgen, werden op het westelijke deel van het terrein tussen sleuf 3 en 4 (proefsleuf 7) en tussen sleuf 2 en 5 (proefsleuf 8) twee verbindende noord-zuid georiënteerde sleuven opengelegd. Deze sleuven hadden een breedte van 2 tot ruim 4 m en een lengte van circa 25 m. Ten slotte zijn op vijf plaatsen, aan de zijkanten van proefsleuf 2, 5 en 6, kleine uitbreidingsputjes met een oppervlak van maximaal 10 m<sup>2</sup> aangelegd. Deze hadden tot doel het verder lopen van grondsporen in de wand van de betreffende proefsleuven nader te onderzoeken.

Bij het aanleggen van de proefsleuven is de bovengrond laagsgewijs verdiept tot op de natuurlijke bodem, die op deze locatie uit dekzand bestaat. Tijdens het verdiepen is de grond op de verschillende niveaus afgezocht met een metaaldetector en met een schep doorgeschaafd op zoek naar vondsten. Ondertussen is gelet op het voorkomen van eventuele sporen van ingravingen in de akkergrond die duiden op menselijke graaf- of bouwactiviteit in het verleden. Het definitieve opgravingsvlak is aangelegd in het dekzand direct onder de zogenaamde 'mollenlaag' (zie verder). Dit is het vlak waarin grondsporen die dateren van vóór de aanleg van de eerste grote akker op deze plaats doorgaans duidelijk zichtbaar zijn. Dit vlak is met een schep opgeschaafd, om eventuele grondverkleuringen op de plaatsen van vroegere ingravingen, de zogenaamde grondsporen, goed op te kunnen sporen. Tegelijkertijd is het zuidoostelijke lengteprofiel van de proefsleuven met de schep opgeschaafd en zijn de verschillende grondlagen hierin aangekrast. Daardoor was het mogelijk om de vondsten die tijdens de aanleg van de proefsleuven werden gedaan direct aan bodemlagen te koppelen.

Door de aanlegvondsten laagsgewijs te verzamelen, is inzicht gekregen in de ouderdom van de verschillende bodemlagen. Van de opgeschaafde vlakken zijn foto's gemaakt, waarna deze op schaal 1:50 op tekening zijn gezet. Van alle aangelegde vlakken is met behulp van een waterpastaestel om de 3 m een hoogtemaat bepaald. Tevens zijn om de 5 m langs de proefsleuven de hoogtes van het maaiveld gemeten. Om de bodemopbouw op het terrein te documenteren zijn in elke proefsleuf representatieve gedeeltes van het zuidoostprofiel op schaal 1:20 getekend. In de meeste gevallen is volstaan met

het tekenen van profielkolommen van 1 m breedte om de ongeveer 20 m of een daarvan afwijkende afstand op plaatsen waar de lagenstructuur in het bodemprofiel veranderde. Driemaal is een deel van het profiel over een breedte van meerdere meters getekend, onder andere om de stratigrafie van grondsporen in het profiel te kunnen documenteren. Alle getekende profielen zijn beschreven en afzonderlijk op foto gezet. De meetbuizen die werden gebruikt om de vlakken van de proefsleuven op tekening te zetten, zijn aan het einde van het onderzoek met een Total Station ingemeten. Op deze manier is de ligging van de proefsleuven gekoppeld aan het landelijke RD-net. Alle aangetroffen grondsporen zijn gecoupeerd, dat wil zeggen voor de helft verticaal uitgegraven om vorm- en dieptegegevens ervan te kunnen bestuderen. Deze verticale doorsnedes zijn op schaal 1:20 getekend en gefotografeerd, wanneer na het couperen bleek dat sprake was een grondspoor dat in het verleden door mensenhand is ontstaan. Deze grondsporen zijn verder uitgegraven om er meer vondsten uit te kunnen verzamelen. Grondverkleuringen die zijn ontstaan door bodemwerking of activiteit van dieren of planten ('bioturbatie') zijn niet verder gedocumenteerd. Van alle grondsporen is een sporenlijst bijgehouden. Alle vondsten zijn ingeboekt op een vondstenlijst en alle gemaakte foto's zijn geadministreerd op een fotolijst. Deze administratie is in de computer gezet en samen met de dagrapporten samengevoegd tot een protocolboek. De vlaktekeningen zijn gedigitaliseerd met behulp van het computerprogramma MapInfo 8. Alle vondsten zijn gewassen en genummerd. Deze worden samen met alle documentatie de archiefruimte en het depot voor bodemvondsten van Archeologie Deventer. Op 26 en 27 februari zijn de proefsleuven met een shovel weer dichtgeschoven.

## 7 De resultaten van het proefonderzoek

### 7.1 Bodemkundige situatie

Het onderzoeksterrein ligt binnen de bebouwde kom van Deventer. Dit gebied is in het verleden nooit door de Stichting Bodemkartering bodemkundig gekarteerd. Zodoende waren voor aanvang van het proefonderzoek uitsluitend de zes moeilijk te interpreteren boorstaten van het booronderzoek van Arcadis beschikbaar als informatiebronnen betreffende de opbouw van de bodem van het onderzoeksterrein. Door het aanleggen van de proefsleuven is binnen relatief korte tijd een goed inzicht gekregen in de bodemopbouw van het terrein. Het op deze wijze verkregen beeld van de bodemkundige situatie laat zich gemakkelijker en betrouwbaarder interpreteren en vertalen in een archeologisch verwachtingsmodel dan de gegevens die uit de grondboringen zijn verkregen.

Op het grootste gedeelte van het terrein ligt het maaiveld op 7,20-7,30 m+NAP. Ruim 90 tot 180 cm onder dit vrijwel horizontale huidige loopvlak is sprake van een glooiend dekzandrelief. Deze natuurlijke ondergrond, bestaande uit fijn zwak lemig Jong Dekzand –dat door de wind is afgezet aan het einde van de laatste IJstijd tussen 13.500 en 9.500 jaar geleden– heeft in belangrijke mate het landschappelijke reliëf bepaald in de periode vóór het tijdvak waarin dit gebied voor het eerst grootschalig beakkerd werd. In de aangelegde proefsleuven varieerde de hoogte van het natuurlijke gele dekzand (profiellaag 10) tussen 5,42 en 6,21 m+NAP. De diepste kom bevond zich in het noordoosten van het terrein, in het noordoostelijke gedeelte van proefsleuf 2 en in proefsleuf 6. Noordelijk, westelijk en zuidwestelijk hiervan lagen dekzandkoppen met hoogtes boven 6 m+NAP. Met name beneden 6 m+NAP tekenden zich op veel plaatsen in het lichte dekzand oranje en bruine roestige zones af, die het gevolg zijn van het concentreren en oxideren van ijzerdeeltjes in relatief laag gelegen en natte delen van het oude landschap.

De opbouw van de bodem is over het hele terrein vrij constant. De bovenste 45-50 cm wordt gevormd door een wortellaag (profiellaag 1), met daaronder een bouwvoor bestaande uit zeer donkerbruin zand waarin veel kleine brokjes rode baksteen voorkomen (profiellaag 2). Onder deze (sub)recente laag, die vooral materiaal uit de 20<sup>ste</sup> eeuw bevat, ligt een donkerbruin-grijze akkerlaag waarvan de dikte bijna overal op het terrein 25-35 á 40 cm bedraagt. Deze laag kenmerkt zich door de aanwezigheid van opvallend veel scherven aardewerk, fragmenten van aarden pijpen en andere vondsten die in hoofdzaak uit de 18<sup>de</sup> en 19<sup>de</sup> eeuw dateren (profiellaag 7). Deze laag is te beschouwen als een akkerlaag die werd bemest met 'stadsdrek', dat wil zeggen met de inhoud van beerputten, straatafval en dergelijke. De onderkant van deze laag ligt bijna overal op het terrein rond 6,50 m+NAP. Onder deze akkerlaag met stadsafval is op naar schatting nog ongeveer driekwart van het terrein het restant van een oudere, iets humeuze, zwak lemige, bruine tot donkerbruine akkerlaag bewaard. Deze akkerlaag is te duiden als het esdek (profiellaag 8). Omdat deze akker niet met stadsafval maar met potstalmest (bos- of heideplaggen gemengd met koemest) werd verrijkt, bevat deze relatief weinig vondsten. Vooral aardewerkvondsten uit deze laag geven aan dat de vorming van het esdek hier pas in de tweede helft van de 17<sup>de</sup> eeuw op gang en is doorgegaan tot in de eerste helft van de 18<sup>de</sup> eeuw. Voor de regio betreft dit een es ofwel enk die opvallend laat is ontstaan.

In de buurt gelegen grotere essen zoals de Colmschater Enk en Rielerenk vinden hun oorsprong in de late middeleeuwen (14<sup>de</sup>-15<sup>de</sup> eeuw).

De dikte van de bewaard gebleven esdeklaag hangt nauw samen met het onderliggende dekzandrelief. Het dikste pakket esdek, met een dikte van 45-70 cm, is bewaard op de plaatsen waar het dekzand het laagste ligt, in het noordoosten van proefsleuf 2 en in het midden van proefsleuf 6. Op de meeste plaatsen is alleen de onderste 20-30 cm van het esdek bewaard, terwijl vooral op de plaatsen waar het dekzand rond 6 m+NAP of hoger ligt de esdeklaag als gevolg van afschuiving in het bodemprofiel ontbreekt. Dit is het geval in de eerste en laatste 20 m van proefsleuf 1, in de noordoostelijke 30 m van proefsleuf 3, in de zuidwestelijke 20 m van proefsleuf 4 en in proefsleuf 5. Vanwege de aanwezigheid van deze esdeklaag, die in ieder geval op sommige plaatsen oorspronkelijk dikker is geweest dan 50 cm, is de bodem op het terrein bodemkundig te classificeren als een verstoorde enkeerdgrond. Op het moment van het onderzoek lag de grondwaterspiegel ongeveer 220 cm onder het maaiveld (grondwatertrap VII).

Tussen het natuurlijke dekzand en de onderkant van het esdek dan wel de onderkant van de daarna ontstane akkerlaag, is op alle delen van het terrein een zogenaamde 'mollenlaag' aanwezig (profiellaag 9). Dit is een pakket bruin-geel zand dat in de loop van meerdere eeuwen sterk is doorwoeld door mollen en andere dieren en plantenwortels. Deze mollenlaag heeft hier een opvallend grote dikte van 35-60 cm. In deze laag kwamen vondsten uit verschillende perioden voor. De oudste scherven dateren uit de ijzertijd (800-12 voor Christus). Daarnaast zijn in de mollenlaag verschillende scherven Pingsdorf-aardewerk uit de volle middeleeuwen (10<sup>de</sup>-12<sup>de</sup> eeuw na Christus) aangetroffen. Diverse scherven aardewerk dateren uit de 14<sup>de</sup> eeuw. Tenslotte waren in de mollenlaag vrij veel scherven uit de late 17<sup>de</sup> en 18<sup>de</sup> eeuw aanwezig, die via mollandgangen vanuit de hoger gelegen akkerlagen naar beneden zijn verplaatst. Opvallend is dat materiaal uit de 15<sup>de</sup> tot en met de eerste helft van de 17<sup>de</sup> eeuw op deze locatie vrijwel geheel ontbrak.

Genoemde vondsten uit de mollenlaag en enkele vondsten uit de onderkant van het esdek doen vermoeden dat in de buurt van het onderzoeksterrein in de ijzertijd een woonplaats heeft gelegen. Door de sterke bioturbatie, in het bijzonder de mollenactiviteit, is te betwijfelen of hiervan nog veel intacte sporen bewaard zijn gebleven. Vermoedelijk zijn prehistorische (paal)kuilen die minder dan 30 á 40 cm diep werden ingegraven volledig in de mollenlaag opgenomen. Ook de scherven uit de volle middeleeuwen zijn in verband te brengen met een boerenerf in de omgeving. Op de plaats van het onderzoeksterrein kan omstreeks de 10<sup>de</sup> of 11<sup>de</sup> eeuw zijn geakkerd. Uit historische bronnen is bekend dat niet ver ten noorden van de stad Deventer het Hof te Borgele heeft gelegen. Bij dit hof, dat koninklijk bezit was, hebben meerdere boerenerven en landerijen gehoord, waarvan een deel zich misschien uitstreekte over het onderzoeksgebied of in de directe omgeving hiervan.

De 14<sup>de</sup>-eeuwse scherven die in de mollenlaag zijn aangetroffen kunnen in verband worden gebracht met de akker die de hierna beschreven laat-middeleeuwse greppel op het terrein vermoedelijk omsloot.

## 7.2 Grondsporen en vondsten

In het zuidwestelijke deel van proefsleuf 2 en klein noordelijk uitbreidingsputje hierlangs bevond zich op een dekzandhoogte van 6 m+NAP het enige prehistorische grondspoor dat tijdens het onderzoek is aangetroffen. Dit is een voorraadkuil, die afgaande op de enkele tientallen scherven dikwandig, hoofdzakelijk met grof zand en fijn grind gemagerd aardewerk in de vulling, uit de midden bronstijd (circa 1500-1200 voor Christus) dateert.<sup>3</sup> Dergelijke kuilen werden in de prehistorie vaak op maximaal enkele tientallen meters afstand van de boerderij gegraven en dienden om ondergronds onder relatief koele omstandigheden zaken zoals graan of zuivelproducten in op te slaan. De op het onderzoeksterrein opgegraven voorraadkuil was nagenoeg rond en had een diameter van 1,50-1,75 m. De bovenkant ervan is waargenomen in een verhoogd vlak bovenin de mollenlaag. De bovenste 30-35 cm van de kuilvulling was in de mollenlaag herkenbaar door de aanwezigheid van fijne houtskooldeeltjes en het ontbreken van mollengangen met een gele zandvulling. Deze voorraadkuil bezat een verticale wand en een vlakke horizontale bodem. De onderkant hiervan bevond zich 100 cm onder het verhoogde vlak, dat wil zeggen op zo'n 65 á 70 cm onder de onderkant van de mollenlaag. Onder de mollenlaag waren in de vulling van deze kuil twee lagen te onderscheiden: het bovenste gedeelte bestond uit lichtgeelgrijs zand, het onderste gedeelte (circa 30 cm) uit heel licht grijsgeel zand. Door de hele vulling van de kuil waren verspreid overwegend fijne deeltjes houtskool aanwezig. Hiertussen bevond zich ook een groot brok houtskool dat zich leent voor daterend C14-onderzoek. Verder was in de vulling van dit spoor de helft van een grote verkoolde zaad, mogelijk een eikel, aanwezig. Eikels werden in de prehistorie regelmatig verzameld, gepeld en door spoelen in water en roosteren van hun bittere smaak ontdaan, waarna zij in al dan niet gemalen vorm in een maaltijd verwerkt konden worden. Langs de rand van de voorraadkuil bevond zich een brok vuursteen dat is gebruikt om langwerpige afslagen (zogenaamde klingen) vanaf te splijten, die onder andere konden worden gebruikt als mesjes. Deze 'kernsteen' is te beschouwen als bewoningsafval dat ouder is dan de gebruikperiode van de kuil. Waarschijnlijk dateert deze steen uit de midden of late steentijd (8500-2000 voor Christus). Of dit voorwerp in relatie staat met steentijdbewoning in de buurt of dat deze in de bronstijd door mensen ergens is opgeraapt en van meer of minder ver weg hiernaar toe is meegenomen, is niet te bepalen. In dit verband is wel op te merken dat ook elders op het noordelijke deel van het terrein als losse vondsten een paar kleine, niet goed te dateren vuursteenafslagen tevoorschijn kwamen.

Nergens anders binnen de opgraving zijn (mogelijke) sporen of scherven aardewerk uit de bronstijd aangetroffen. Dit maakt aannemelijk dat de boerderij van de mensen die de aangetroffen voorraadkuil groeven op de relatief hoog gelegen zandkop aan de westkant van de voorraadkuil lag. Deze locatie ligt buiten het onderzoeksgebied. Het is zwaar te betwijfelen of daar door de sterke mollenwerking in de ondergrond nog intacte resten van paalsporen van dit gebouw zijn aan te treffen. Doordat voorraadkuilen doorgaans meerdere tientallen centimeters dieper werden ingegraven dan paalkuilen, is de kans dat

---

<sup>3</sup> De determinatie van de vondsten uit de prehistorie gebeurde door I. Hermsen. M. Bartels verzorgde de determinatie van de vondsten uit de middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

van dit soort kuilen nog resten worden aangetroffen stukken groter dan dat van prehistorische paalkuilen nog sporen resteren.

In de proefsleuven 3, 4, 5 en 7 is onderin en onder de mollenlaag het 50-75 cm brede spoor van een ongeveer zuid-noord georiënteerde greppel aangetroffen, die in het centrale westelijke gedeelte van het terrein in proefsleuf 8 bijna haaks naar het oosten afboog en die in proefsleuf 6 ongeveer in west-oost richting in het verlengde hiervan recht doorliep. In het profiel had deze greppel een breedte van maximaal 1,50 m en een diepte van maximaal 60 cm. Onderin de vulling bevonden zich dunne spoellaagjes, die aangeven dat in de onderste 20 cm van de greppel op sommige momenten water heeft gestaan. Op de meeste plaatsen is van deze greppel onder het opgravingsvlak niet meer dan 30 cm bewaard. Enkele scherven Pingsdorf-aardewerk, protosteengoed en een scherf grijs gedraaid aardewerk uit de vulling van dit spoor duiden erop dat deze greppel vermoedelijk in de 13<sup>de</sup> eeuw is gegraven en in de loop van de 14<sup>de</sup> eeuw dicht is geraakt. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat deze greppel tussentijds opnieuw is uitgegraven. Alleen in proefsleuf 6 lagen vlak bij elkaar twee kleine paalkuilen aan de oostkant van de greppel. Nergens anders zijn paalkuilen waargenomen die met deze greppel samenhangen. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van een wal, een tweede greppel of andere structuren die met deze greppel kunnen samenhangen, ontbreken. Om deze reden en vanwege de waargenomen afbuiging, is deze greppel niet te interpreteren als een deel van de laat-middeleeuwse landweer tussen het Borgelerhek en Colmschate, maar als een afwaterings- of perceleringsgreppel die vermoedelijk om een akker aan de stadskant van deze landweer lag.

In de westhoek van het terrein is in het zuidwesten van proefsleuf 1 een deel van een minimaal 2 m brede en minimaal 1 m diepe sloot aangesneden die vondsten uit de periode 1675-1750 bevat. Op de Hottingerkaart uit het laatste kwart van de 18<sup>de</sup> eeuw valt deze noordoost-zuidwest georiënteerde sloot samen met de westelijke grens van een grootschalig akkergebied. In de 19<sup>de</sup> eeuw, toen deze sloot al gedempt was, maakte deze perceelsscheiding deel uit van de grens tussen de gemeente Colmschate en de gemeente Diepenveen.

Uit de 17<sup>de</sup> en 18<sup>de</sup> eeuw zijn verspreid over het terrein in de proefsleuven enkele diepe paalkuilen aangetroffen. Deze sporen werden oversneden door de akkerlaag die is verrijkt met stadsdrek. Onbekend is of deze paalkuilen met afrasteringen, met kleine schuurtjes of met andersoortige constructies samenhangen.

Alle overige aangetroffen sporen dateren uit de late 19<sup>de</sup> en 20<sup>ste</sup> eeuw. Dit betreft onder meer enkele diepe kuilen. In proefsleuf 1, 3 en 8 tekenden zich in het dekzand diepe rechthoekige uitbraaksleuven af, die niet zijn te koppelen aan specifieke structuren die op historische kaarten zichtbaar zijn.

In het noordoostelijke deel van proefsleuf 5 is tenslotte een betonfundering van 5,5 bij 4 m blootgelegd. Aan de noordkant bezat deze een vierkante uitbouw van 1 bij 1 m. Op een luchtfoto van de Royal Air Force uit april 1944 is te zien dat op deze plaats op het terrein achter de Oude Handelsschool aan de Ceintuurbaan tegen de omheining aan een gebouwtje stond, dat na de Tweede

Wereldoorlog is afgebroken. De functie van dit gebouwtje kon niet worden achterhaald.

### **7.3 Obstakels in de bodem**

In de randzones van het terrein bevinden zich op verschillende plaatsen PVC-buizen. De in de breedterichting van het terrein gelegen waterleidingbuizen zijn blijven liggen. Een deel van de dunnere PVC-buizen van het drainage- of beregeningssysteem van het voormalige voetbalveld die midden in de proefsleuven 1 en 4 over de lengterichting van het terrein lagen, zijn tijdens de aanleg van deze sleuven verwijderd. De op het centrale zuidwestelijke gedeelte van het terrein in proefsleuf 5 vlak onder het maaiveld aangetroffen 16 cm dikke betonfundering van 5,5 bij 4 m is blijven liggen.



## 8 Evaluatie en conclusie

Het uitgevoerde proefonderzoek heeft een goed inzicht gegeven in de opbouw van de bodem en de archeologische waarde van het terrein. Deze inzichten wijken op meerdere punten af van de resultaten van het eerder uitgevoerde booronderzoek. Op grond van de zes verrichte boringen werd door Arcadis gesteld dat het oorspronkelijke bodemprofiel op het terrein vrijwel geheel is verstoord en dat de diepte tot waar met zekerheid verstoorde bodem is aangetroffen varieert tussen 20 en 120 cm onder het maaiveld. In het boorrapport wordt enerzijds gesproken van de aanwezigheid van resten van een esdek onder een sterk verstoorde bodem en anderzijds van een grotendeels intact esdek. De conclusie van Arcadis dat door het ontbreken van een 'intact bodemprofiel' –waaronder zij een bodemprofiel verstaan waarin een A-, E-, B- en C-horizont zijn te onderscheiden– behoudens mogelijke diepe sporen geen archeologische waarden uit een intacte archeologische context zijn te verwachten, strookt niet met de resultaten van archeologische opgravingen die in het verleden in de gemeente Deventer en elders op de zandgronden van Oost-Nederland zijn uitgevoerd. Op plaatsen waar in de middeleeuwen of de Nieuwe Tijd een esdek is ontstaan, ligt het cultuurdek (de A-horizont) in de meeste gevallen namelijk direct op het gele dekzand (de C-horizont oftewel de natuurlijke ondergrond). Uitspoelings- en inspoelingslagen (E- en B-horizonten) zijn hierin, zeker op de hogere delen in het landschap, eerder uitzondering dan regel. Bij grootschalige opgravingen in onder meer Colmschate en Epse-Noord is vastgesteld dat zich onder de onderkant van een esdek doorgaans een mollenlaag bevindt, waaronder veel sporen uit de prehistorie, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen bewaard kunnen zijn. Door het aanleggen van de proefsleuven op het voormalige voetbalveld van de VV IJsselstreek is vast komen te staan dat zich op het overgrote deel van het terrein nog een oorspronkelijke onderkant van een esdek bevindt. Dit schept op zich de mogelijkheid dat hier sporen van bewoning uit de periode vóór de aanleg van het esdek bewaard kunnen zijn gebleven. Uit de profielopnames is gebleken dat zich tussen de onderkant van het esdek en de natuurlijke ondergrond op de meeste plaatsen een opvallend dikke 'mollenlaag' bevindt, wat wil zeggen dat mollen, maar ook andere dieren en planten, in een vroege fase van akkeren op het terrein een vrij diepgaande verstorende werking hebben gehad op de ondergrond. Het is vooral deze reden waarom op het terrein maar weinig intacte archeologische resten uit de periode van vóór de aanleg van het esdek zijn aan te treffen. Alleen de diepste sporen zijn niet volledig ten prooi gevallen aan de verstorende werking van de ploeg en van de mollen. Ondiepe kuilen uit de prehistorie en vroeg-historische periode kunnen hooguit nog te traceren zijn door concentraties vondsten of houtskool die in de vulling hiervan aanwezig waren. Het spoor van de afbuigende greppel uit de late middeleeuwen die tijdens het proefonderzoek is aangetroffen, tekende zich –anders dan op basis van het boorrapport van Arcadis verwacht werd– niet ín, maar ónder het esdek af, onderin en onder de mollenlaag. Dunne, oudere akkerlagen zijn in de loop van de tijd in deze mollenlaag opgenomen. Ook voor andere locaties in de buurt van het onderzoeksterrein moet rekening worden gehouden met een vergelijkbare situatie.

Vanwege de slechte natuurlijke conserveringsomstandigheden is niet te verwachten dat op het onderzochte terrein veel meer grondsporen uit de

prehistorie bewaard zijn gebleven. Door het documenteren van een voorraadkuil uit de midden bronstijd en het verspreid voorkomen van scherven uit de ijzertijd is bekend dat moet worden gerekend met de oorspronkelijke ligging van minimaal één nederzetting uit de midden bronstijd en één nederzetting uit de ijzertijd in de omgeving (vermoedelijk binnen een straal van 100-150 m) van het terrein. Het meest waarschijnlijk hebben deze boeren erven gelegen op een relatief hoge plaats in het landschap waar het dekzand hoger dan 6 m+NAP ligt. Dit is onder meer het geval aan de westkant van het terrein. Uit de late middeleeuwen is alleen een greppel met enkele begeleidende paalkuilen aangetroffen. Binnen de grenzen van het terrein zijn geen sporen van een boerenerf of andere structuren uit deze periode te verwachten. In de Nieuwe Tijd was het terrein voornamelijk in gebruik als akkergrond en later als grasland en voetbalveld. De beschreven onderzoeksresultaten geven onvoldoende aanleiding om tot een definitief archeologisch onderzoek op het terrein over te gaan. Vanuit archeologisch oogpunt kan het terrein daarom worden vrijgegeven voor bebouwing.

## 9 Literatuur

Akkerman, E.N. & E.W. Brouwer, 2006. *Inventariserend Veldonderzoek Archeologie Deventer, VV IJsselstreek Deventer*. Assen (rapport Arcadis).

Vermeulen, B., 2002. *Het middeleeuwse tolhuis en de middeleeuwse landweer aan de Snipperlingsdijk te Deventer*. Deventer (Rapportages Archeologie Deventer 10).